

רשימות חוברת קע

בס"ד.

פתח דבר

לקראת ש"פ חיי שרה, הננו מוציאים לאור מאוצר רשימותיו של כ"ק אדמו"ר זי"ע שרשם לעצמו — הערה לשו"ת הצ"צ יו"ד סצ"ג סי"ד [טו] בענין שערות הזקן (ולשלימות הענין באה גם ההערה לסעיף זה שנדפסה באגרות-קודש ח"א ע' י ואילך — כמו שהיא בתכריך הכתי"ק דה"רשימות", באיזה שינויים והוספות, ומשנה לא זזה ממקומה), בשייכות למ"ש בפרשת השבוע (כד, א) "ואברהם זקן גו'".

לתועלת הלומדים, למען ירוץ בו הקורא, הנה, לאחר העתקת הרשימה בלשון אדמו"ר בעצמו בכתי"ק, בא גם פיענוח ותיבות-קישור המשולבים בין דברי הרב, וכן ציוני מראי מקומות הבאים בשוה"ג, שנערכו ע"י המו"ל, בדרך אפשר ועל אחריותם בלבד, ובפרט שעמקו וכו' דברי רבינו, כנודע.

מערכת „אוצר החסידים"

עש"ק פ' חיי שרה, ה'תשנ"ט
ברוקלין, נ.י.

לסי"ד [טו']

ע"כ לומר כחדא"ג דגם יצחק הי' בחתימת זקן, דאל"כ בזה הי' ניכר ההבדל בין אברהם ליצחק. ואת"ל דגם לאברהם לא הו"ל, הי' לאברהם לבקש ע"ז ולא אלבון. דא"ל כן בקרא דזקן בא וגו' כונה רק אזקן לחוד דאין זה סימן זקנה דלעשרים שנה כבר נתמלא זקנו.

ומלבד זה תמוה דמתי נתהוה שנוי גדול זה דיתחילו לצמוח שעה"ז. ולא נזכר בשום מקום.

בב"ק (צז:) מטבע של א"א זקן וזקנה מצ"א ובחור ובתולה מצ"א.

אף דלבון שערות א"א לצייר על מטבע בכ"ז — מלבד ההבדל דרבקה ושרה — פשיטא שגם בשרטוטי וקמטי הפנים ניכרת הזקנה. בב"מ (פז:) ורבו הקמטיין. אלא דזה רק מקרוב. ולכן בעי אברהם אזק' אבל במטבע ניכר ההבדל.

ובתוד"ה מטבע בב"ק שם פי' שהי' כתוב זו"ז מצ"א וכו' ופי' תמוה. דבשלמא דוד ושלמה שהי' כתוב על מטבע ש"י ניחא אבל כשכתבו המלות זו"ז מאי שייכותי' לאברהם דוק' והו"ל לכתוב שם.

— ודוחק לומר שזה גופא קמ"ל דאף דכתבו זו"ז כ"כ הי' בגדול

שמו דכולם ידעו שזהו או"ש ויצ' ורבקה. —

אבל רש"י כתב גבי דו"ש "כתוב מצ"א וכו'" אבל גבי זו"ז ל"פ מאומה. ולכן נלפענ"ד דפליג על התוס' ומטעם הנ"ל. ול"ק דאסור לעשות צורת אדם דקודם מ"ת הוא.

ואף שקיים א"א כל התורה וכו' אפשר דלא מרצונו נעשו. ול"מ כן לישני מטבע של א"א. כן — שהוא רק משום לפני עור וגו' וזה לכאורה לא שייך שיקיימו קודם מ"ת — חוץ מז"מ ב"נ — דלאו עור הוא כיון דעדין לא ניתנה התורה. ורק האבות קיימו. והוי כעין תרתי דרבנן.

הערה לשו"ת הצ"צ יו"ד סצ"ג סי"ד [טו']¹ — בפירוש "זקנים" ש"הוא כפשוטו ג"כ שזקנם לבן ועי"ז נראה לכל שהם זקנים, א"כ למדנו מזה דפאות הזקנה יש בהם שבח ומעלה, כענין מ"ש במד"ר פ' חיי ס"פ נ"ח .. אמר לו הקב"ה (לאברהם) .. בא לבוש לבושי ואברהם זקן בא בימים², וכ' המ"כ ולבוש לבושי זה הקב"ה נקרא עתיק יומין, ולבוש זה היינו שערות לבנות של הזקנה, וכמשארז"ל סנהדרין פ' חלק (דק"ז ע"ב) ע"פ ואברהם זקן, עד אברהם לא הי' זקנה, כל דחזי לאברהם אמר האי יצחק כל דחזי ליצחק אמר האי אברהם, בעא אברהם רחמי דלהוי זקנה, שנאמר ואברהם זקן בא בימים. וכ"ה בגמ' פ"ז דב"מ דפ"ז ("מאן דהוה בעי למשתעי בהדי אברהם משתעי בהדי יצחק כו"). ומהרש"א שם בח"א הקשה מדכתיב קודם באנשי סדום³ מנער ועד זקן כו', ותירץ דודאי הזקנה ע"ש רוב השנים הי' כבר בעולם, אלא שלא הי' בעולם הזקנה הניכרת בלבון השער כו', ועי"ז ביקש רחמים להיות הזקנה ניכרת בלבון השער כו' ע"ש"ו:

על-כרחך צריך לומר כדברי המהרש"א בחדא"ג דהפסוק "ואברהם זקן בא גו'" נאמר בשעה שגם יצחק הי' בחתימת זקן, דאל"כ (אם נאמר שיצחק הי' בלא חתימת זקן), הרי בזה שיצחק הוא בלא חתימת זקן ואברהם הוא בחתימת זקן הי' ניכר הבדל בין אברהם ליצחק, ומהו הפירוש ד"מאן דהוה בעי למשתעי בהדי אברהם משתעי בהדי יצחק כו'".

1) הערה זו נמצאת בתכריך גוכתי"ק דה"רשימות" — בהמשך ל"הערות בדא"פ לי ולדכוותי, לשו"ת הצ"צ יו"ד סצ"ג" (שנדפסו באגרות-קודש ח"א ע' ה ואילך).

2) חיי שרה כד, א.

3) וירא יט, ד.

4) ושם — בפירוש דברי הגמרא "אתא אברהם בעא רחמי והוה זקנה, שנאמר ואברהם זקן בא בימים": "ק"ק דכבר כתיב באנשי סדום מנער ועד זקן, וכתיב ואבינו זקן, ובאברם גופי' כתיב ואדוני זקן, ואברהם ושרה זקנים, מאי אולמי' האי קרא ואברהם זקן מכל הני קראי. וי"ל דודאי הזקנה ע"ש רוב השנים הי' כבר בעולם, אלא שלא הי' בעולם הזקנה הניכרת בליבון שער, ודבעי משתעי בהדי אברהם כו', ועי"ז בקש רחמים להיות הזקנה ניכרת בליבון שער. ודריש לה מדכתיב ואברהם זקן בא גו' דכבר כתיב מקודם שגולד יצחק ואדוני זקן, ואברהם ושרה זקנים, שהי' אז אברהם בן ק' שנה, אבל האי קרא ואברהם זקן הי' אחרי זה, לפי שהי' אז יצחק גם בחתימת זקן, ומאן דבעי למשתעי כו', ועי"כ בקש אברהם רחמים שיהי' לו הזקנה בליבון שיער וק"ל".

ואם תמצי לומר דגם (ל)אברהם לא הוה לי' חתימת זקן (ולכן לא ניכר ההבדל בין אברהם ליצחק)⁵ — הי' לאברהם לבקש על זה (שתהי' לו חתימת זקן) ולא אלבון השערות, ועכצ"ל שביקש על לבון השערות ולא על חתימת זקן, דאיין לפרש כן בקרא ד"ואברהם זקן בא וגו'" (שנעשה ע"י בקשת רחמים דאברהם) שהכוונה רק אזקן לחוד, משום דאיין זה (זקן לחוד) סימן זקנה, דהרי לעשרים שנה כבר נתמלא זקנו, וסימן זקנה הוא לבון שערות הזקן.

ומלבד זה, תמוה לומר שמקודם לכן לא הי' זקן כלל — דא"כ, מתי נתהוה שינוי גדול זה בטבע בני אדם דיתחילו לצמוח שערות הזקן, ולא נזכר בשום מקום.

ועכצ"ל, שזקן סתם הי' גם מקודם לכן, ובקשת רחמים דאברהם היתה על לבון השערות, כדברי המהרש"א.

*

בב"ק (צז, ב) איתא "מטבע של אברהם אבינו זקן וזקנה (אברהם ושרה) מצד אחד ובחור ובתולה (יצחק ורבקה) מצד אחד".

והנה, אף דלבון שערות (שבזה ניכר החילוק בין אברהם ליצחק) אי אפשר לצייר על מטבע, בכל זאת — מלבד ההבדל בקלסתר הפנים דרבקה ושרה, הנה גם בנוגע ליצחק ואברהם שהיו דומין בקלסתר פניהם — פשיטא שגם בשרטוטי וקמטי הפנים ניכרת הזקנה, כדאיתא בב"מ (פז, א) "ורבו הקמטיין", אלא דהבדל זה (בשרטוטי וקמטי הפנים) ניכר רק מקרוב, ולכן בעי אברהם א"זקנה" שניכרת בלבון שערות, שעיי"ז יהי' ניכר ההבדל בינו ובין יצחק גם מרחוק. אבל במטבע (שמביטים בו מקרוב) — ניכר שפיר ההבדל בשרטוטי וקמטי הפנים.

ובתוד"ה מטבע בב"ק שם פירש (ע"פ מ"ש במדרש) "ואגדלה שמך", שיצא לו מוניטיין, זקן וזקינה מכאן ובחור ובחורה מכאן" שלא הי' בו צורת זקן וזקנה כו' דאסור לעשות צורת אדם, אלא כך הי' כתוב זקן וזקנה מצד אחד וכו'.

ופירושם תמוה, דבשלמא דוד ושלמה שהי' כתוב על מטבע

(5) להעיר שכן משמע מפירוש היפה תואר לב"ר פס"ה, ט (נעתק לקמן ע' 10 הערה 6). וראה גם ד"ה ואברהם זקן תרנ"ד (סה"מ תרנ"ד ע' נה).

(6) ב"ר פל"ט, יא.

(7) לך לך יב, ב.

של ירושלים, ניהא, אבל כשכתבו המלות "זקן וזקנה" — מאי שייכותי' לאברהם ושרה דוקא (מניין ידעו מהמלות "זקן וזקנה" סתם שהכוונה לאברהם ושרה), והוה להו לכתוב שמם.

— ודוחק לומר שזה גופא קמ"ל במדרש, דאף דכתבו "זקן וזקנה" סתם, מ"מ, כל כך הי' (ב) גדול שמו (כמ"ש "ואגדלה שמך"), דכולם ידעו שזהו אברהם ושרה ויצחק ורבקה. —

אבל רש"י כתב גבי מטבע של ירושלים: דוד ושלמה "כתוב מצד אחד וכו'", אבל גבי "זקן וזקנה" לא פירש מאומה. ולכן נראה לפענ"ד דרש"י פליג על התוס' (שפירשו שהי' כתוב המלות זקן וזקנה) ומפרש שהי' בו צורת זקן וזקנה — מטעם הנ"ל, שמהמלות זקן וזקנה סתם לא יודעים שהכוונה לאברהם ושרה⁸.

ולא קשה לרש"י מהא דאסור לעשות צורת אדם (כמ"ש בתוס') — משום דקודם מתן-תורה הוא.

ואף שקיים אברהם אבינו כל התורה וכו'⁹ — אפשר דלא מרצונו נעשו מטבעות אלו¹⁰. ולא משמע כן לישני' "מטבע של אברהם אבינו".

כן יש לתרץ — אם נאמר שמטבעות אלו נעשו מרצונו של אברהם — שהאיסור שחל על אברהם שלא יעשו צורתו על מטבע הוא רק משום "לפני עור וגו'"¹¹, וענין זה לכאורה לא שייך שיקיימו האבות קודם מ"ת [היינו, שלא שייך שיקיימו "לפני עור לא תתן מכשול" בנוגע לכל המצוות שלא נצטוו עליהם, חוץ מז' מצוות שנצטוו בני נח] — דלאו "עור" הוא, כיון דעדיין לא ניתנה התורה, ורק האבות החמירו על עצמם וקיימו התורה, והוי כעין "תרתני דרבנן" (חדא — שהאבות עצמם אינם חייבים לקיים התורה, ותרתני — שגם כאשר הם מקיימים התורה, לא שייך שיקיימו האיסור ד"לפני עור לא תתן מכשול" בנוגע למי שלא נצטווה על דבר זה).

(8) ראה גם יד דוד לב"ק שם — באופן אחר.

(9) יומא כח, ב. וש"נ.

(10) ראה גם יד דוד שם.

(11) קדושים יט, יד.

לסייד [טו].

לכאורה הראיות שבסעי' זה מהפסוקים דזקני ישראל, עובדא דראב"ע (ברכות יב: וכח.), ב"ר ספנ"ח וב"מ (פז.) אינם מדברים אלא בלבון שערות (ולו גם שערות הראש), ולא חשיבות שערות בפ"ע. וא"כ הוא כעין ראי' לסתור. ובחדא"ג בב"מ שם דיצחק הי' ג"כ בחתימת זקן וכו' וע"כ בקש אברהם רחמים וכו' לבון שער עכ"ל. ודלא כיפ"ת שפי' אשערות. וא"כ הי' לאברהם זקן עוד מקודם שנאמר פ' ואברהם זקן וגו'. ומוכח דלבוש לבושי דאמר לי' הק', אלבון שערות קאי.

גם בפסוק ועת"י יתיב שעליו נסמך המ"כ בב"ר שם (וכן הוא במד"ת) לא קאי — עפ"י נגלה — בזקן כלל. והמ"כ — כנראה — מפרש דלבוש לבושי הוא זקן בא בימים כמו שהק' נקרא ועת"י.

גם לגירסת מד"ת שמביא גם סיפא דקרא דעת"י, הרי גם בסיפא לא נזכר אלא לבון שערות הראש ולבושו של הק'. וע"כ דאין הכונה אלא למראה הלוּבן.

כן ההוכחה דס"ס זה דא"כ בטלה מצות מפני שיבה וגו', לא זכיתי להבין. דלטעמיך מצות והדרת פני זקן דקאי אזה שקנה חכ' דוקא. וה"ז אינו ניכר בחיצוניותו וע"כ לומר דבמכירו קאי שיודע שת"ח הוא. וא"כ גם בראשי' דקרא דמפני שיבה נימר כן.

אין לומר דאין מביא ראי' אלא מפשוטו דקרא, ופשוטו גם וה"פ זקן זקן בשנים משמע, דזה אינו. דלריה"ג (קדושין לב:) דהלכה כמותו זקן דקרא פי' יניק וחכים. וכדמסיק בתוד"ה מאי (שם) — ודלא כרש"י ד"ה וריה"ג — ובתוי"ט חלה ב' ה' "זקן בלה"ק חכם כמאמרם בזהדרת" וגם לת"ק דפליג אריה"ג — תרתי בעינן זקן בשנים וגם בחכמה. וא"כ לד"ה צ"ל דזקן במכירו קאי והדרא קושיא לדוכתא.

דוחק גדול לומר דזקן ל"ק לי', דאליבי' דפשטא והדרת קאי רק אזקן, ופי' והדרת היינו כבוד ונשיאות פנים (רש"י לג. ד"ה שיש. ולעיל לא: כבוד מאכיל וכו') וזה בידו לקיים לאחר שיגיע אליו וישאלנו אם ת"ח הוא — יעוין בש"ס נדרים (סב.) א"ר שרי לי' לאינש לאודועי נפשי' וכו' ופי' הרא"ש כדי שלא יזלזלו בכבוד תורתו ויענשו. — אבל קיום דמפני שיבה תקום שצ"ל ברחוק ד"א ע"כ דצריך להכיר מרחוק וזה אפשר רק ע"י זקנו.

ואפ"ל דכיון דת"ח צ"ל ניכר בלבושיו ובהילוכו (רמב"ם הל' דעות פ"ה) גם באינו מכירו ידע אם ת"ח בא לקראתו ועיין חולין (צא.) כת"ח נדמה לו.

הערה

א. להעיר מדעת האומרים (ס' חסידים ס' תקעת. ושו"ת בית יודא יו"ד סכ"ח. ודלא כהלכות קטנות ח"א קנט' דכתב דמיסתברא דאין צריך) דמצוה לקום גם מפני זקנה. לעיין בספ' הנ"ל דצ"ע מנ"ל לחלק בין איש ואשה בזה.

ב. בספר המצות להרמב"ם כתב מצוה ר"ט היא שצונו לכבד החכ' ולקום מפניהם ולגדל אותם. והוא אמרו ית' מפני שיבה וגו' פני זקן וכו'. ואף שהאריך שם בפרטי מ"ע זו לא זכר ע"ד כבוד סתם זקן כלל. כן בראש הל' ת"ת כתב יש בכללן ב' מ"ע. א' ללמוד תורה. ב' לכבד מלמדי' ויודעי'. כן בפנים שם — פ"ו ה"א — כתב כל ת"ח מצוה להדרו וכו' אבל בה"ט לא כתב אלא "מי שהוא זקן וכו' עומדין לפניו וכו' ולא זכר גבי ל' מצוה (ויעוין שם בכ"מ) ובשו"ע יו"ד סי' רמ"ד: מ"ע לקום מפני כל חכם וכו' וכן מצוה לקום מפני שיבה. ולא זכר גבי שיבה לשון מ"ע (ויעוין ברמב"ן עה"ת ויקרא יט' לב'). ומכ"ז משמע דעכ"פ עיקר המ"ע — גם אליבא דאב"י — הוא דוקא בת"ח (וצע"ק בל' הש"ס שיבה כל שיבה במשמע). וכעין סניף לחזק דהרמב"ם ס"ל דאין המצוה בעיקרה אלא כבוד ת"ח ממש"כ במו"נ ח"ג פל"ו המצות וכו' אשר ספרנום בהל' יסוה"ת וכו' וכבוד חכמי התורה וכו' ובכלל זאת המצוה ג"כ להתנהג בבושת ובענוה ר"ל אמרו מפני שיבה תקום. עכ"ל. עכ"פ לפי זה אודא לה הראי' דסעיף זה. ועייג"כ הערה ג'.

ג. צ"ע בלקו"ת שה"ש באור ע"פ שחורה רס"ז דכתב דקיי"ל בקדושין לב' ע"ב דמפני שיבה תקום היינו זקן וחכם.

ד. משבח ומעלת הזקן: שבת (קנב.) ב"מ (פד.) ב"ר פי"א. תענית (טו.) חולין (כד:) מס' סופרים (פי"ד יז'. וגירסת הגר"א שם). ירוש' (קדושין פ"ב סה"ד).

לסי"ד [טו']*.

לכאורה הראיות שמביא הצ"צ בסעיף זה (בנוגע למעלת שערות הזקן) מהפסוקים ד"זקני ישראל" ("לך ואספת את זקני ישראל", ויבא משה ויקרא לזקני העם²), "אספה לי שבעים איש מזקני ישראל"³ — ומניין נודע כ"כ שהם זקנים היינו ע"י שערות הזקן כפשוטו), עובדא דר' אלעזר בן עזריא שאמר "הרי אני כבן שבעים שנה", ולא זקן ממש, כיון שנעשה לו נס וצמחו לו י"ח שורות שערות לבנות של זקנה (ברכות יב, ב וכח, א), ב"ר ספנ"ח: "אמר לו הקב"ה (לאברהם) .. בא לבוש לבושי, ואברהם זקן בא בימים", וכתב המ"כ "לבוש לבושי, זה הקב"ה נקרא עתיק יומין", ולבוש זה היינו שערות לבנות של זקנה, כמארז"ל בב"מ (פז, א) "עד אברהם לא הי' זקנה, מאן דהוה בעי למשתעי בהדי אברהם משתעי בהדי יצחק כו' אתא אברהם בעא רחמי והוה זקנה, שנאמר ואברהם זקן בא בימים" — אינם מדברים אלא בלבון שערות (ולו גם שערות הראש⁴), ולא חשיבות שערות הזקן בפ"ע. וא"כ הוא כעין ראי' לסתור למ"ש הצ"צ ע"ד המעלה דשערות הזקן בפני עצמם. ובחדא"ג בב"מ שם כתב דיצחק הי' ג"כ בחתימת זקן וכו' וע"כ בקש אברהם רחמים וכו' לבון שער עכ"ל (ודלא כיפה תואר⁵ שפירש שבקשת אברהם היתה אשערות הזקן⁶). וא"כ, הי' לאברהם זקן עוד מקודם שנאמר פסוק "ואברהם זקן וגו'". ומזה מוכח ד"לבוש לבושי" דאמר לי' הקב"ה (בפסוק "ואברהם זקן") — אלבון שערות קאי.

גם בפסוקי "ועתיק יומין יתיב" שעליו נסמך המ"כ בפירושו

* הבא לקמן רשם רבינו — באיזה שינויים — בהמכתב לכ"ק אדמו"ר מהור"י צ"מ כ"א אד"ר תרצ"ב, שנדפס באגרות-קודש ח"א ע' י ואילך. ומשנה לא זוה ממקומה.

(1) שמות ג, טז.

(2) יתרו יט, ז.

(3) בהעלותך יא, טז.

(4) חיי שרה כד, א.

(5) במכתב הנ"ל — ליתא.

(6) לבר פס"ה, ט. — ושם: "אברהם ושרה זקנים נמי משמע גדולים בשנים לבד, לא

שהיו רשומם ניכר בזקנה, אבל ואברהם זקן משמע לי' רשום בזקנה מיתורא".

(7) דניאל ז, ט.

בב"ר שם (וכן הוא במדרש תנחומא⁸) — לא קאי (עפ"י נגלה⁹) בזקן כלל. והמ"כ — כנראה — מפרש ד"לבוש לבושי" הוא "זקן בא בימים" כמו שהקב"ה נקרא "ועתיק יומין".

גם לגירסת מדרש תנחומא¹⁰ שמביא גם סיפא דקרא ד"עתיק יומין" — הרי גם בסיפא דקרא לא נזכר אלא לבון שערות הראש ("שער ראשה כעמר נקא") ולבושו של הקב"ה ("לבושי" כתלג חיור"). ועל-כרחך דאין הכוונה אלא למראה הלובן, ולא לשערות הזקן.

כמו כן ההוכחה דסוף סעיף זה, ד"אם איתא דשפיר דמי לגלח שער הזקן אף במספרים א"כ לא יודע כ"כ שהוא זקן (ד"היכר השיבה למרחוק אי אפשר רק ע"י שערות הזקן"), ובטלה מצות מפני¹¹ שיבה וגו'" — לא זכיתי להבין:

דלטעמיך, יוקשה במצות "והדרת פני זקן"¹¹, דקאי א"זה שקנה חכמה" דוקא¹², והרי זה אינו ניכר בחיצוניותו, ועל-כרחך צריך לומר דבמכירו קאי שיודע שתלמיד חכם הוא. וא"כ גם בראשי' דקרא ד"מפני שיבה" נימר כן, שגם ללא היכר השיבה למרחוק (כיון שאין לו שערות הזקן), אפשר שפיר לקיים מצות "מפני שיבה תקום" — במכירו שיודע שהוא זקן בשנים.

ואין לומר דאין מביא ראי' אלא מפשוטו דקרא, ופשוטו, גם "והדרת פני זקן" זקן בשנים משמע (ובמילא אין הכרח לפרש דבמכירו קאי) — דזה אינו, דהרי לדעת רבי יוסי הגלילי (בקידושין לב, ב)

(8) הכוונה למדרש תנחומא באבער (וראה לקמן הערה 10). — ושם (חיי שרה ב): "א"ל הקב"ה (לאברהם) .. חייך שאני עושה אותך כיוצא בי .. ועתיק יומין יתיב לבושי" כתלג חיור וגו' .. א"ל הקב"ה (לאברהם) ראוי אתה לעטרה, שנאמר ואברהם זקן".

(9) משא"כ ע"פ קבלה וחסידות — ראה זח"ג קלב, רע"א (הובא בלקו"ת שה"ש ט, רע"ב).

(10) במכתב הנ"ל: "לאותם הגורסים ומחברים במדת"נ סוף פרשה זו ותחלת פרשה שלאחרי". ובמכתב שלאח"ז (ע' יג ואילך): "כתבתי במכ' הקודם .. שיש מחברים במדרש תנחומא .. וטעות היא בידי, כי כתבתי ע"פ הרשום בזכרון, אלא גירסת המדת"נ היא וכו'". וגם כאן נרשם תחילה "לאותן המחברים במדת"נ סוף פרשה זו ותחלת פרשה שלאחרי", והעביר על זה קולמוס, וכתב: "לגירסת מדת"נ".

ולמעשה, שבתנחומא שלפנינו הובא בתחלת פרשת ואברהם זקן: "אמר אברהם רבש"ע צריך אתה להפריש בין האב לבן ובין נער לזקן .. א"ל הקב"ה חייך ממך אני מתחיל .. לכך נאמר ואברהם זקן". ובסוף הפרשה: "א"ל הקב"ה (לאברהם) .. אתן לך עטרה שבראשי .. ושער ראשה כעמר נקא, וכתוב ואברהם זקן בא בימים וגו'".

(11) קדושים יט, לב.

(12) קידושין לב, ב.

(דהלכה כמותו¹³) "זקן" דקרא פירושו "יניק וחכים", וכדמסיק בתוד"ה מאי (שם) ש"זקן יניק וחכים משמע" (ודלא כרש"י ד"ה ורבי יוסי הגלילי, שפירש "דמשני לי' לקרא ממשמעו זקנה ממש ודריש לי' זה שקנה חכמה"), ובתוי"ט¹⁴ חלה פ"ב מ"ה: "זקן בלשון הקודש חכם כמאמרם בזה הדרת". וגם לת"ק דפליג ארבי יוסי הגלילי — תרתי בעינן: זקן בשנים וגם בחכמה. וא"כ לדברי הכל צריך לומר ד"זקן" — שקאי (גם) על זקן בחכמה, שאינו ניכר בחיצוניותו — במכירו קאי. והדרא קושיא לדוכתא, שגם "מפני שיבה תקום" אפשר לאוקמי במכירו.

ודוחק גדול לומר ד"זקן" (דקאי א"זה שקנה חכמה") לא קשיא לי' שאינו ניכר בחיצוניותו, משום דאליבי' דפשטא, "והדרת" קאי רק א"זקן" (היינו, שב"זקן" יש רק חיוב "והדרת", ואין חיוב ד"תקום"), ופירוש "והדרת" היינו כבוד ונשיאות פנים (רש"י שם לג, א ד"ה שיש. ולעיל לא, ב: "כבוד מאכיל וכו'"), וחיוב זה בידו לקיים גם אם אינו מכירו — לאחר שיגיע אליו וישאלנו אם תלמיד חכם הוא [יעויין בש"ס נדרים (סב, א): "אמר רבא שרי לי' לאינש לאודועי נפשי' באתרא דלא ידעי לי' וכו'"], ופירש הרא"ש "כדי שלא יזלזלו בכבוד תורתו ויענשו"¹⁴, ובמילא, כשישאלנו, ישיב לו שת"ח הוא], אבל קיום המצוה ד"מפני שיבה תקום", שצריך להיות בריחוק ד' אמות¹⁵ (קודם שיגיע אליו) — על־כרחך דצריך להכיר מרחוק, וזה אפשר להכיר רק ע"י זקנו.

ואפשר לומר הטעם ד"זקן" (דקאי א"זה שקנה חכמה") לא קשיא לי' שאינו ניכר בחיצוניותו, דכיון דתלמיד חכם צריך להיות ניכר בלבושו ובהילוכו (רמב"ם הל' דעות רפ"ה) — הרי גם באינו מכירו ידע אם תלמיד חכם בא לקראתו. ועייין חולין (צא, א): "כת"ח נדמה לו".

הערה

א. להעיר מדעת האומרים (ספר חסידים סי' תקעת. ושו"ת בית יודא יו"ד סכ"ח. ודלא כהלכות קטנות ח"א קנט' דכתב

(13) רמב"ם הל' ת"ת רפ"ו, ובכס"מ שם. טושו"ע יו"ד רסרמ"ד.

(14) לכאורה כונת רבינו בהוספת פירוש הרא"ש — שההיתר בזה הוא לא רק כדי להציל את עצמו מסכנה, כבעובדא דר' טרפון (שם), אלא גם בשביל שיכבדוהו.

(15) קידושין לג, א. רמב"ם שם. טושו"ע שם ס"ב.

דמיסתברא דאין צריך) דמצוה לקום גם מפני זקנה (אשה). —
לעיין בספרים הנ"ל¹⁶, דצ"ע מנא לן לחלק בין איש ואשה בזה.
 ב. בספר המצות להרמב"ם כתב: "מצוה ר"ט היא שצונו לכבד
 החכמים ולקום מפניהם ולגדל אותם, והוא אמרו ית' מפני שיבה
 וגו' פני זקן וכו'". ואף שהאריך שם בפרטי מצות עשה זו —
 לא זכר ע"ד כבוד סתם זקן כלל.

כן בראש הל' ת"ת כתב הרמב"ם: "יש בכללן ב' מ"ע. א' ללמוד
 תורה. ב' לכבד מלמדי' ויודעי'". וכן בפנים שם (פ"ו ה"א) כתב
 "כל תלמיד חכם מצוה להדרו וכו'", אבל בה"ט לא כתב אלא
 "מי שהוא זקן וכו' אע"פ שאינו חכם עומדין לפניו וכו'", ולא
 זכר גבי זקן סתם הלשון "מצוה" (ויעויין שם בכסף משנה¹⁷).
 ובשו"ע יו"ד ריש סי' רמ"ד: "מצות עשה לקום מפני כל חכם
 וכו' וכן מצוה לקום מפני שיבה". ולא זכר גבי "שיבה" הלשון
 "מצות עשה" (ויעויין ברמב"ן עה"ת ויקרא יט' לב'¹⁸).

ומכל זה משמע דעכ"פ עיקר המצות עשה — גם אליבא דאיסי
 בן יהודא דדריש "מפני שיבה תקום אפילו כל שיבה במשמע"¹² —
 הוא דוקא בתלמיד חכם¹⁹ (וצע"ק בלשון הש"ס: "שיבה .. כל
 שיבה במשמע").

וכעין סניף לחזק דהרמב"ם ס"ל דאין המצוה בעיקרה אלא כבוד
 ת"ח — ממש"כ במו"נ ח"ג פל"ו: המצות וכו' אשר ספרנום
 בהל' יסוה"ת וכו' וכבוד חכמי התורה וכו' ובכלל זאת המצוה
 ג"כ להתנהג בבושת ובענוה ר"ל אמרו מפני שיבה תקום. עכ"ל.
 עכ"פ⁵ לפי זה אזדא לה הראי' דסוף סעיף זה שבשביל קיום מצות

16 באג"ק שם: "אין הספרים תח"י לעיין בהם".

בספר חסידים: "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ואפי' זקנה, ואף נשים תקימה". בשו"ת
 בית יודא: "ראיתי להלק"ט שנסתפק אי בעינן למיקם מקמי סבתא, והנראה בפשיטות דחייבין
 לקום מפני' אם היא בת ע' שנה, דהא מצוה דמפני שיבה ודאי דהיא חייבת וכו' גם אחרים
 חייבין בכבודה". אבל בהלכות קטנות: "אי בעינן למיקם מקמי סבתא תשובה מסתברא דאין
 חיוב אלא באשת חבר" (ומסיים: "מיהו נמצא בספר חסידים להיפך").

17 בביאור פרטי החילוקים בזקן גופא — בין זקן כותי לזקני ישראל.

18 ושם: "יצוה בכל שיבה אפי' על אשמאי שהוא הבור, ויחזור ויצוה על הזקן שהוא
 הקונה חכמה ואפילו יניק וחכים" (וראה גם כלי יקר ואוה"ח שם).

19 ראה גם ב"ח לטור יו"ד שם.

"מפני שיבה תקום" יש הכרח בשערות הזקן — שהרי עיקר מצוה זו היא בת"ח, גם יניק וחכים. ועיין ג"כ הערה ג'.

ג. צ"ע בלקו"ת שה"ש ביאור ע"פ שחורה רס"ז²⁰ דכתב "דקיי"ל בקדושין לב' ע"ב דמפני שיבה תקום היינו זקן וחכם" — דלכאורה ההלכה היא כרבי יוסי הגלילי דהיינו יניק וחכים.

ד. משבח ומעלת הזקן — מצינו בכ"מ:

שבת (קנב, א): "הדרת פנים זקן".

ב"מ (פד, א): "הדרת פנים (זקן) לא הויא לי".

ב"ר פי"א, ו: "מפני מה .. מגלח פאת ראשו ומניח את פאת זקנו כו".

תענית (טו, א): "מורידין לפני התיבה זקן כו".

חולין (כד, ב): "נתמלא זקנו ראוי ליעשות שליח ציבור ולירד לפני התיבה ולישא כפיו".

מסכת סופרים (פי"ד יז'. וגירסת הגר"א שם): "העובר לפני התיבה והנושא את כפיו עד שיהי' בן עשרים שנה ובעל זקן, אבל אין לו זקן והוא בן עשרים שנה אסור, שנראה כסריס .. אבל אם נתמלא זקנו אפילו מבן י"ח כו".

ירושלמי⁵ (קידושין פ"ב סה"ד): "זקן .. נוי באיש".